



BREVIA

Kagu-Saaremaa kadastike haudelinnustikust 1975. a.

Eet Tuule

Olen Laimjala ja Põide valla (peamiselt Kingli, Audla ja Saareküla ümbruskonna) haudelinnustikku vahelduva intensiivsusega vaadelnud 1960. aastast alates ning selle aja jooksul on kohalik linnustik tunduvalt muutunud. Muutuste väljatoomiseks püsivad ja piisava mahuga loendused kahjuks puuduvad, aga väikeseks illustratsiooniks sealse linnustiku kunagisest seisust sobiks 1975. a. haudelindude loendustulemused kadastikes. Põhjuseks asjaolu, et Kagu-Saaremaa üheks tüüpiliseks maastikuks võib lugeda kadakatega kaetud loopealseid.

Vaatlusala hõlmas ühelt poolt Laimjala, Ridala, Oti, Tornimäe, Ardla, Välta, Neemi, Unguma ja Laheküla külad, ulatudes lõunas (Saaremõisast kuni Kahtla laiuni) mereni. Põhilised loendused toimusid siiski Kingli, Audla ja Saareküla ümbruses, samuti Sauna lahe ääres ning Luhina – Säaremäe – Saastna mereäärsetes kadastikes. Suurim kadakamassiiv paiknes Audla ja Saaremõisa vahel.

Pinnareljeef on väga vahelduv ja käänuliste seljandikega. Merepinnast kõige kõrgemal (kunagise Põide saarestiku laiud) laiuvad laialehised segametsad, madalamal männikud, kadastikud ja kultuurmaastik, veel madalamal aga sood (suurim Kingli roogsoo). Kadakatega kaetud loopealsed on tihti kiviaedadega palistatud, siinseal ilmestavad kadastikke puude-põõsastega ümbritsetud kivivared. Üldiselt on vaatlusala maastik vaheldusrikas ja kohati mosaiikne. Seetõttu võib ka väheldane kadastik mitme väga erineva biotoobiga piirneda. Selline asjaolu mõjub kadastike linnustikule muidugi rikastavalt.

Poole sajandi jooksul on sealsed kadastikud märgatavalt muutunud. Rannas on maapinna tõus kadakate levikut igati soodustanud, samas said kadakate vaoshoidmisega suurepäraselt

hakkama veel ka 1980-ndatel rohkearvulised lambad. Ka lehmad – eriti Herefordi tõugu veised – aitasid karjamaadel kadakaväljade laienemist ja liigset tihenemist ära hoida. Loomapidamine on viimasel ajal peaaegu olematuks muutunud ja kadastikud on nüüd kohati läbimatud ning paljudes paikades endistele karjamaadele ja põldudele laienenud. Teisalt, suuremates kadarikes on võimust võtnud noored männikud.

Välitööd toimusid 09.–30.05. 1975. a. ning loendusi teostati joontakseerimise meetodil, mille käigus loendati 25 + 25 m loendusribasse jäävad pesitsejad. Erandjuhtumitel, kui vähearvukas liik (nt suur-kirjurähn *Dendrocopos major* ulatuslikes massiivides ja kaelustuvi *Columba palumbus* kõrges koplis) esines kindla pesitsejana väljaspool loendusriba laiust, võeti see vastava koefitsiendiga (0,1 paari, kusjuures füüsilist paari sel juhtumil kirja ei läinud. Kõikide kadastike kokkuvõttes selliseid liike enam ei esinenud ning erinevate kadastiketüüpide käsitlemisel kasutatud koefitsiendid taandati. Transektid valiti põhimõttega, et need hõlmaksid võimalikult erinevaid maa-alasid. Kokku läbiti loenduste käigus kadastikes maksimaalselt 80 km, ent hiljem pesitsemist alustanud liikide loendusmaht kujunes paratamatult lühemaks, olles siiski minimaalselt 43,8 km.

Kadastike paiknemine vaatlusalal ja mõningate elupaikade eripära tekitasid vajaduse nende andmestikku eraldi esitada. Loenduste käigus läbitud transektide kogupikkuse osatähtsus oli suurim ulatuslikes kadakamassiivides, hõlmates 56,6% läbitud maast. Järgnesid sisemaal asuvad väikesed, mosaiiksed kadastikud (17,9%), mereäärsed, enamasti madalad tihedad kadastikud (10,4%) ning Kingli küla Tammiku talu tihe ja kõrge, ent häiludega karjakopliina kasutatav kadastik (4,5%), kus kiviaedade ja -varede ääres kasvas suhteliselt palju pihlakaid, pooppuid, magesõstraid jt. puid-põõsaid. Viimase eraldi käsitlemise argumendiks oli seal pesitsevate lindude erakordselt suur asustustihedus. Sealsele kõrgarvukusele aitas ilmselt kaasa asjaolu, et karjakopliit ümbritses äärmiselt mitmekesine maastik. Loendustel läbitud 10,6% transektide puhul oli tegemist ebamääraste, raskelt määratlevate kadastikega ning selliste alade andmed on kadastike kokkuvõttes liidetud ülejäänud loendustulemustele.

Kokku registreeriti kadastikes 1175 paari linde 44 liigist (tabel 1). Kokkuvõttes ei erinenud erinevat tüüpi kadastike linnustiku liigirikkus: keskmine Shannoni mitmekesisuseindeks (H') oli kõigi kadastike kohta 2,92, kusjuures varieeruvus erinevate kadastiketüüpide vahel oli suhteliselt väike; kõrgeim oli see ulatuslikes kadakamassiivides ($H'=2,98$), keskmine kõrges ja ülitihedas karjakoplis ($H'=2,91$) ja mereäärsetes kadastikes ($H'=2,83$), madalaim sisemaa mosaiiksetes kadastikes ($H'=2,55$). Täpsemad detailid erinevat tüüpi kadastike linnustiku kohta on esitatud tabelis 2.

Selgeteks dominantliikideks osutusid kanepilind *Carduelis cannabina*, pruunselg-põõsalind *Sylvia communis* ja talvike *Emberiza citrinella* – nende osatähtsus moodustes 36,2% (mosaiiksetes kadastikes koguni 44,7%), kusjuures igas kadastikutüübis oli nende ülekaal ilmne. Arvukuselt järgnesid veel salu-lehelind *Phylloscopus trochilus* (eriti suurtes massiivides), kivitäks *Oenanthe oenanthe* ja kadakatäks *Saxicola rubetra*. Rannäärsetes kdarikes jäid nad siiski tahapoole. Väike-põõsalind *Sylvia curruca* oli eriti arvukas ülikõrge kadakate tihedusega koplis, põldlõoke *Alauda arvensis* ja rohevint *Carduelis chloris* mosaiiksetes ja samuti mereäärsetes kadastikes. Mere ja Kingli soo vahetu lähedus ja sellest tingitud väikeste veesilmade olemasolu kadastikes võimaldas ka tõmmuvaeral *Melanitta fusca*, jääkosklal *Mergus merganser*, meriskil *Haematopus ostralegus*, punajalg-tildril *Tringa totanus* kadakate vahel pesitseda. Samuti kiivitajal *Vanellus vanellus*, kes peale selle võttis omaks ka madalate mosaiiksete kadastike vahel paiknevad karjamaalapikesed. Vööt-põõsalind *Sylvia nisoria* ja põldtsüsitaja *Emberiza hortulana* jäid haruldasteks, suhteliselt suure arvukuse põhjal võib öelda, et hea aasta oli aga punaselg-õgijal *Lanius collurio* (Väli 2005).

Tabel 1. Kagu-Saaremaa haudelinnustik 1975. aastal.

Table 1. Breeding birds of South Eastern Saaremaa in 1975.

Liik/ Species		Transekti pikkus (km) Transect length (km)	Paare Pairs	Paare/km ² Pairs/km ²	Osatähtsus % Proportion %
Kanepilind	<i>Car can</i>	80,0	160	40,0	12,4
Pruunselg-põõsalind	<i>Syl com</i>	71,2	139	39,0	12,1
Talvike	<i>Emb cit</i>	80,0	151	37,8	11,7
Kivitäks	<i>Oen oen</i>	80,0	95	23,8	7,4
Kadakatäks	<i>Sax rub</i>	43,8	49	22,4	6,9
Salu-lehelind	<i>Phy lus</i>	74,3	79	21,3	6,6
Põldlooke	<i>Ala arv</i>	80,0	67	16,8	5,2
Väike-põõsalind	<i>Syl cur</i>	71,2	57	16,0	5,0
Rohevint	<i>Car chl</i>	80,0	64	16,0	5,0
Metsvint	<i>Fri coe</i>	80,0	59	14,8	4,6
Linavästriik	<i>Mot alb</i>	80,0	43	10,8	3,3
Karmiinleevike	<i>Car ery</i>	43,8	22	10,0	3,1
Punaselg-õgija	<i>Lan col</i>	43,8	19	8,7	2,7
Hall-kärbsenäpp	<i>Mus str</i>	71,2	30	8,4	2,6
Metskiur	<i>Ant tri</i>	74,3	19	5,1	1,6
Hallrastas	<i>Tur pil</i>	80,0	16	4,0	1,2
Vainurastas	<i>Tur ili</i>	80,0	13	3,3	1,0
Hallvares	<i>Cor cor</i>	80,0	13	3,3	1,0
Laulurastas	<i>Tur phi</i>	80,0	10	2,5	0,8
Leevike	<i>Pyr ula</i>	80,0	9	2,3	0,7
Kiivitaja	<i>Van van</i>	80,0	7	1,8	0,5
Kaelustuvi	<i>Col pal</i>	80,0	7	1,8	0,5
Vööt-põõsalind	<i>Syl nis</i>	43,8	3	1,4	0,4
Võsaraat	<i>Pru mod</i>	80,0	5	1,3	0,4
Rasvatihane	<i>Par maj</i>	80,0	5	1,3	0,4
Sookiur	<i>Ant pra</i>	80,0	4	1,0	0,3
Aed-põõsalind	<i>Syl bor</i>	43,8	2	0,9	0,3
Jääkoskel	<i>Mer mer</i>	80,0	3	0,8	0,2
Nurmkana	<i>Per per</i>	80,0	3	0,8	0,2
Merisk	<i>Hae ost</i>	80,0	3	0,8	0,2
Punajalg-tilder	<i>Tri tot</i>	30,0	1	0,7	0,2
Kägu	<i>Cuc can</i>	71,6	2	0,6	0,2
Raudkull	<i>Acc nis</i>	80,0	2	0,5	0,2
Mustrastas	<i>Tur mer</i>	80,0	2	0,5	0,2
Väike-lehelind	<i>Phy col</i>	80,0	2	0,5	0,2
Kuldnokk	<i>Stu vul</i>	80,0	2	0,5	0,2
Mustpea-põõsalind	<i>Syl atr</i>	43,8	1	0,5	0,1
Põldsiitsitaja	<i>Emb hor</i>	71,2	1	0,3	0,1
Tõmmuvaeras	<i>Mel fus</i>	80,0	1	0,3	0,1
Teder	<i>Tet rix</i>	80,0	1	0,3	0,1
Suur-kirjurähn	<i>Den maj</i>	80,0	1	0,3	0,1
Punarind	<i>Eri rub</i>	80,0	1	0,3	0,1
Põialpoiss	<i>Reg reg</i>	80,0	1	0,3	0,1
Sinitihane	<i>Par cae</i>	80,0	1	0,3	0,1
Kokku / Total		80,0	1175	323,0	

Tabel 2. Erinevate kadastiketüüpide haudelinnustiku asustustihedus (paari/km²).**Table 2.** Abundance of breeding birds in different types of juniper thickets (pairs/km²).

Liik / Species	madalad ulatuslikud mereäärsed kõrge tihed				
	mosaiiksed	massiivid	tihedad	koppel	
	<i>low mosaics</i>	<i>wide blocks</i>	<i>coastal, thick</i>	<i>high, thick run</i>	
Kanepilind	<i>Car can</i>	62,9	26,5	57,8	55,6
Pruunsalg-pöosalind	<i>Syl com</i>	61,5	23,2	57,1	75,0
Talvike	<i>Emb cit</i>	60,1	25,2	43,4	50,0
Kivitäks	<i>Oen oen</i>	39,2	19,0	7,2	22,2
Kadakatäks	<i>Sax rub</i>	35,6	11,9	19,0	35,3
Salu-lehelind	<i>Phy lus</i>	13,6	25,2	10,4	38,9
Pööldöoke	<i>Ala arv</i>	32,2	11,0	19,3	16,7
Väike-pöosalind	<i>Syl cur</i>	12,0	14,0	26,0	50,0
Rohevint	<i>Car chl</i>	25,2	9,3	24,1	27,8
Metsvint	<i>Fri coe</i>	15,4	13,2	14,5	33,3
Linavästri	<i>Mot alb</i>	15,4	5,7	33,7	11,1
Karmiineevike	<i>Car ery</i>	8,2	8,5	14,3	23,5
Punaselg-õgija	<i>Lan col</i>	5,5	3,4	13,3	23,5
Hall-kärbsenäpp	<i>Mus str</i>	6,8	7,3	10,4	25,0
Metskiur	<i>Ant tri</i>	3,0	6,3	0,0	22,2
Hallrästas	<i>Tur pil</i>	5,6	4,4	2,4	0,0
Vainurästas	<i>Tur ili</i>	0,0	2,6	7,2	16,7
Hallvares	<i>Cor cor</i>	0,0	4,0	9,6	0,0
Laulurästas	<i>Tur phi</i>	0,0	1,8	7,2	16,7
Leevike	<i>Pyr ula</i>	0,0	3,1	2,4	5,6
Kiivitaja	<i>Van van</i>	2,8	0,9	7,2	0,0
Kaelustuvi	<i>Col pal</i>	0,0	3,1	0,0	0,1
Vööt-pöosalind	<i>Syl nis</i>	0,0	0,0	4,8	23,5
Vösaraat	<i>Pru mod</i>	0,0	0,9	0,0	16,7
Rasvatihane	<i>Par maj</i>	1,4	1,8	0,0	0,0
Sookiur	<i>Ant pra</i>	0,0	0,9	4,8	0,0
Aed-pöosalind	<i>Syl bor</i>	0,0	0,8	0,0	11,8
Jääkoskel	<i>Mer mer</i>	0,0	1,3	0,0	0,0
Nurmkana	<i>Per per</i>	1,4	0,9	0,0	0,0
Merisk	<i>Hae ost</i>	0,0	0,0	7,2	0,0
Punajalg-tilder	<i>Tri tot</i>	0,0	0,0	2,4	0,0
Kägu	<i>Cuc can</i>	1,7	0,5	0,0	0,0
Raudkull	<i>Acc nis</i>	0,0	0,9	0,0	0,0
Musträstas	<i>Tur mer</i>	1,4	0,4	0,0	0,0
Väike-lehelind	<i>Phy col</i>	0,0	0,9	0,0	0,0
Kuldnokk	<i>Stu vul</i>	0,0	0,9	0,0	0,0
Mustpea-pöosalind	<i>Syl atr</i>	0,0	0,0	0,0	0,0
Pöldsiitsitaja	<i>Emb hor</i>	1,7	0,0	0,0	0,0
Tömmuvaeras	<i>Mel fus</i>	0,0	0,0	2,4	0,0
Teder	<i>Tet rix</i>	0,0	0,4	0,0	0,0
Suur-kirjurähn	<i>Den maj</i>	0,0	0,1	0,0	5,6
Punarind	<i>Eri rub</i>	0,0	0,4	0,0	0,0
Pöialpoiss	<i>Reg reg</i>	0,0	0,4	0,0	0,0
Sinitihane	<i>Par cae</i>	0,0	0,4	0,0	0,0
Kokku / Total		412,7	241,6	408,3	606,6

Võrreldes Kagu-Saaremaa kadastike 1975.a. dominantliike Osmussaare kadastike 2003.a. (Valker & Ojaste 2003) 7 arvukama liigiga, siis on erinevused suhteliselt suured: Osmussaare kadastikes osutus arvukaimaks haudelinnuks karmiinleevike *Carpodacus erythrinus* (1975. a. Saaremaal samuti suhteliselt arvukas), kuid talle järgnes üllatuslikult vööt-põõsalind. Ülejäänud liigid peaaegu kattusid, vaid talvike oli Osmussaarel tunduvalt vähearvukam. Kui Kagu-Saaremaa transektloendused andsid kadastike üldiseks asustustiheduseks 3,2 paari/ha kohta, siis Osmussaare kadastikes kujunes asustustiheduseks 2,5–3,0 paari/ha kohta (Valker & Ojaste 2003).

Kirjandus. — Valker, T. & Ojaste, I. 2003. Osmussaare haudelinnustik. Linnurada: 3-17. — Väli, Ü. 2005. Hirundo Supplementum 8. 11 kaitsealust lindu. Elupaigad ja nende kaitse.

